

SPINOZA'S BRIEFWISSELING

Prof. Henri Krop

Les 7

20 april 2019

Theologie

Deze les gaat over de theologie, wat heel toepasselijk is op deze paaszaterdag.

Waarschijnlijk ook vanwege de paaszaterdag zijn er vandaag i.p.v. de gebruikelijke 32 mensen maar 21 cursisten.

Vooraf geeft Henri een toelichting op de folders die iedereen heeft gekregen over zijn lezing op 19 oktober over Spinoza en Koerbagh, die de titel gaat krijgen *Mannen rond Spinoza*. Voor alle duidelijkheid: deze lezing heeft een andere inhoud dan de lezing die hij op het symposium heeft gegeven. Henri gaat nu aandacht besteden aan de kring van vrienden rond Spinoza, omdat wij door hun werk en moed kennis hebben kunnen nemen van Spinoza's geschriften. Daarin neemt Koerbagh natuurlijk wel een prominente rol in.

Daarna gaan we over tot onze laatste les. Henri gebruikt hier een nieuwe powerpoint, waar de vindplaatsen van de teksten zijn opgenomen en die ik jullie separaat zal toesturen.

We beginnen met het gedicht van Atze van Wieren

Roepen

*Bars vult een brede vader
het toneel, dat spreekt voor zich,
welke zoon kent hem niet.*

*Er is de jonggestorven moeder,
zomaar in een winternacht;
ik kon roepen wat ik wou.*

*God in mij werd alsmaar kleiner,
tot hij – Spinoza zij geloofd -
herrees en alomvattend schijnt te zijn.*

*Aldoor groter het heelal,
er is geen einde, geen begin,
ik ben een oogwenk nergens tussenin.*

Het is een ode aan Spinoza's Godsbegrip, dat de dichter ontdekt nadat het traditionele beeld van een God de vader voor hem niet meet geloofwaardig is.

Spinoza had een moderne manier om met de theologie en het christendom om te gaan. Vanuit zijn naturalisme, is zoals we al een paar keer hebben gezien in zijn ogen de godsdienst mensenwerk, zoals bij musici als Bach de Mattheuspassion ook mensenwerk is. Bach is hierin

met zowel de godsdienst als de wereld bezig en het is daarom van belang, ook als je niet (meer) gelooft met theologie bezig te zijn.

Maar in wezen was dat met de kerk en christendom ook zo. Wie kent niet de geveleugelde uitspraak tussen de pastoor en de koopman in Limburg: "Hou jij het volk arm, dan hou ik ze dom". Gewoon mensenwerk dus en in dit geval manipulatie.

Spinoza noemt godsdienst dan ook een uiting van menselijke verbeelding.

I Wat is theologie

Het woord theologie komt in de hele Ethica niet voor. In Eth I wel een definitie van God. Het uitgangspunt van de Ethica is dan ook niets anders dan het natuurlijk verstand.

In de theologie is God een volmaakt mens, zoals in Brief 23 staat, in de filosofie kan het begrip mens niet op God worden toegepast. God is geen persoon. Dat betekent dat de theologie een belemmering is voor de filosofie. Voor Spinoza is de theologie gelijk aan de openbaring, dus uitsluitend aan de heilige boeken, dus aan de verbeelding.

Het doel en de grondslag is bij allebei anders. Bij de filosofie is het doel de waarheid, de ware kennis van het geheel. Bij de theologie is het gehoorzaamheid en vroomheid. Bijgeloof is ongehoorzaamheid. Bij de filosofie is de grondslag de algemeen aanvaardbare begrippen, terwijl bij de theologie de geschiedenis de basis is.

I Theologie en filosofie zijn volgens Spinoza volstrekt gescheiden, waar de traditie zij alleen onderscheiden zag.

De traditie leest de bijbel ook op de verkeerde manier. Maimonides en Alfakar hebben dat als volgt onder woorden gebracht:

Maimonides: Wie hem dus in overeenstemming wil brengen met de filosofie, zal de profeten zeker vele dingen toedichten, waaraan zij zelfs in de droom niet gedacht hebben ...

Alfakar: Wie echter omgekeerd de rede en de filosofie tot dienstmaagd van de theologie maakt, die is gehouden de vooroordelen van het oude volk als goddelijke zaken te aanvaarden ...

Maimonides zegt dat men de bijbel als wetenschap moet interpreteren, dus met verstand. Dus God kan nooit als een wind zijn verschenen, want God is niet lichamelijk

Alfakar vindt dat men de bijbel moet aanvaarden zonder verstand. Er zijn in de bijbel ook meer goden, maar die moet men metaforisch nemen. Hij trekt echter geen consequenties uit zijn eigen visie.

De bijbel was in de ogen van de 17e eeuwse theologen een wetenschappelijk boek.

De RK ging uit van een kerkelijk leergezag, de protestanten vonden dat de bijbel zichzelf uitlegde. Spinoza vond de bijbel echter geen basis van wetenschap, omdat hij zichzelf tegen spreekt en geen eenheid vormt.

Henri heeft een vergelijking gemaakt tussen de traditie en Spinoza:

vergelijking

traditie	Spinoza
kennis (leer)	praktijk
onderscheiding	scheiding
natuurlijke theologie	filosofie
analogie van het zijn	geen analogie, maar vanuit God
eerste oorzaak	eerste oorzaak
handelen bepaald door God	handelen bepaald door profeten / wetgevers

II Spinoza was er ook van overtuigd dat het christendom een andere godsdienst was dan alle ander godsdiensten. Het heeft een andere ontstaanswijze, want het komt voort uit de heidense wereld van het Romeinse Rijk. Spinoza omschrijft de mannen, die het christendom vertegenwoordigen als *ambteloze burgers met te veel vrije tijd*. daardoor verzinnen de allerlei regels en dogma's.

Over de verwording van het christendom zegt hij dan ook:

Het heeft mij dikwijls verbaasd dat mensen die er prat op gaan de christelijke godsdienst te belijden, dat wil zeggen liefde, vreugde, vrede, zelfbeheersing en trouw jegens allen, met uitzonderlijke heftigheid strijden en elkaar dagelijks met de bitterste haat bejegenen, zodat men hieraan ieders geloof gemakkelijker kan herkennen dan aan genoemde deugden. Het is immers al lang zo ver gekomen dat men eigenlijk alleen maar kan zien wat iemand is - christen, Turk, jood of heiden - door zijn uiterlijke verschijning en kleding of doordat hij deze of gene kerk bezoekt of, ten slotte, doordat hij deze of gene mening is toegedaan en bij een of andere meester pleegt te zweren. Voor het overige leiden allen hetzelfde leven.

Het is dan ook geen wonder dat er van de oude godsdienst niets is overgebleven dan de uiterlijke eredienst (waardoor het volk God meer lijkt te vleien dan te aanbidden) , en dat het geloof niets anders meer is dan bijgelovigheid en vooroordeel.

III Over Christus zegt Spinoza:

Toch zou de geest van enig mens die puur geestelijk dingen kon bevatten die niet liggen besloten in de eerste grondslagen van onze kennis en die daaruit niet afgeleid kunnen worden, noodzakelijkerwijs veel voortreffelijker en uitnemender moeten zijn dan de menselijke geest.

Daarom geloof ik dat behalve Christus niemand anders tot zo grote volmaaktheid boven anderen is opgestegen. Want aan Christus zijn de besluiten Gods die de mensen tot het heil brengen, zonder woorden of visioenen rechtstreeks geopenbaard. En zo komt het dat God zich door de geest aan Christus aan de apostelen heeft gemanifesteerd, zoals vroeger aan Mozes door middel van een stem in de lucht.

Daarom kan de stem van Christus, evenals die welke Mozes hoorde, de stem Gods genoemd worden. In deze zin kunnen wij ook zeggen dat de wijsheid Gods, dat wil zeggen de wijsheid die bovenmenselijk is, in Christus menselijke natuur heeft aangenomen en dat Christus de weg van het heil is geweest.

Maar het is wel nodig er hier op te wijzen dat ik in het geheel niet spreek over wat sommige kerken over Christus zeggen ...

dan heeft Christus van geest tot geest met God gecommuniceerd. Wij stellen dus dat behalve Christus niemand, tenzij met behulp van de verbeelding, te weten met behulp van woorden of beelden, de openbaringen Gods heeft ontvangen.

Spinoza heeft een positief beeld van Christus. Hij verwerft kennis die verder gaat dan de eerste grondslag van de natuurlijke kennis, die boven alles uitstijgt. De bovenmenselijke kennis van Christus heeft mensenkennis aangenomen.

We moeten de bijbelverhalen over Hem dan ook niet letterlijk nemen zoals de kerken dat doen, dus Christus niet zien als een vleesgeworden God, maar een bijzonder historisch figuur, die niet past bij de orthodoxe kerk. Het is ook onbelangrijk of hij heeft bestaan. Ook het opstaan moet niet letterlijk worden genomen, anders zou men dat voor iedereen mogelijk zijn, want tenslotte zijn wij allemaal modi van God. De bijbel zegt ook niet dat we dat opstaan letterlijk moeten nemen, dat hebben de kerken er van gemaakt. De opstanding wordt ook ontkracht doordat hij niet is verschenen aan het Sanhedrin, Pilatus ed. Alleen aan een paar mensen, zoals de Emmaüsgangers, die het volgens het verhaal in eerste instantie niet eens door hadden dat het Jezus was, waardoor het duidelijk meer op het vlak van de verbeelding lag. Net zoals het verhaal dat God aan Abraham verscheen. De oorzaak hiervan ligt in het oosters taalgebruik, dat veel bloemrijker en gekleuder is dan het Europese.

Er zijn dus twee principes van uitleg, die Spinoza hanteert:

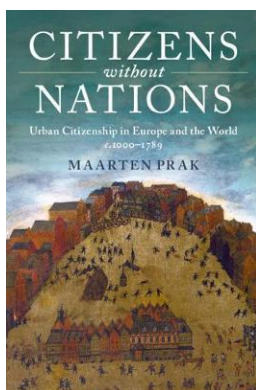
1. Het accommodatie beginsel: de bijbel begrijpen omdat hij de taal van het gewone volk hanteert en
2. Het metaforisch (symbolisch) lezen, omdat de bijbel elders letterlijk spreekt (brief 78).

Op de vraag van een van de cursisten hoe we weten dat we zondigen antwoordt Henri dat zonden wel bestaan, omdat het zwakheden van bijgeloof en passies zijn, maar dat de straf ervoor niet aan de hemelpoort wordt gegeven, maar we onszelf straffen door de consequenties, die die zwakheden tot gevolg hebben.

Dit was onze laatste les van de cursus Briefwisseling.

Ik bedankt Henri voor zijn inzet en memoreer dat hij achter de schermen veel meer heeft gedaan dan op het oog zichtbaar was. Niet alleen bij deze cursus, maar ook voor het symposium, waar hij een groot aandeel in heeft gehad.

Als dank bied ik hem dit cadeau aan:

Henri stelt voor om met ons allen een keer naar het Spinozahuis in Rijnsburg te gaan, omdat hij het privilege heeft om de boekenkast van Spinoza daar te openen.

Hij gaat met hen overleggen op welke data wij welkom zijn en dan stuur ik daarover een mailing rond en kan men zich daarvoor bij mij opgeven.

Dan maken we er weer een mooie excursie van net als destijds naar het Joods Historisch Museum voor het Vaticaanse manuscript van de Ethica.

Als afsluiting van deze cursus strijken we neer op het zonovergoten terras waar we onder het genot van de door Gonny aangeboden borrel nog een tijdje met Henri napraten.

Soest, 20 april 2019

© Gonny Pasman. Verslag gescreend en goedgekeurd door Henri Krop.